

Kurgu Dergisi
S: 15, 1-19, 1998

AKADEMİK BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK ULUSLARARASI İLETİŞİMİ TANIMLAMAK

Yrd. Doç. Dr. Semra AKDEMİR*

ÖZET

İletişim gibi disiplinlerarası bir alanın alt-dalı olma özelliğinin yanı sıra, son derece dinamik ve geçişken nitelikteki uluslararası alanı da farklı boyutlarıyla yansıtmayı amaçlayan uluslararası iletişim, günümüzün tanımlanmaya gerek gösteren çalışma alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, uluslararası iletişimin tanımlanması sürecini, içeriğe ilişkin temel sorunlar ekseninde gelişen ve varılan sonuçlara zemin oluşturan yaklaşım tarzları açısından irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ilkin, diğer disiplinlerle ilişkilerin, çözümleme biriminin ve uygulanan yöntemin tanımlanmasına ilişkin sorunlar ele alınmış, daha sonra da bu tür sorunların giderilmesine yönelik bir alternatif olarak çok düzeyli çözümleme yöntemi üzerinde durulmuştur.

GİRİŞ

Gündelik yaşamın akışı içinde, bireyin değişimdeki düzensizliklerin doruğa ulaştığı toplumsal yaşamı nesnel olarak değerlendirebileceği bir görüş noktası oluşturabilmesi oldukça güçtür. Yine de, bilimsel ve güncel yargılar çerçevesinde enformasyon teknolojisinin olağanüstü bir biçimde geliştiği gerçeğini destekleyen ve giderek güçlenen birtakım belirtileri ayırt etmek mümkündür. İnsanın çevresi tedrici olarak, ancak emin adımlarla, iletişimde bulunmaya dönük doğal ihtiyacının ve yeteneğinin hizmetine sunulan enformatik ürünlerle doldurulmaktadır. Bu tür ürünlerin en üst düzeyde örgütlenmiş biçimleri olan enformasyon ağlarıyla sarılmış bir dünyada, "makro ölçekli medyatik ileteler" tarafından erişilmedik bir yeryüzü parçası tasavvur etmek artık neredeyse mümkün değildir.

* Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

Sözkonusu gelişmeye karşılık gelmek üzere varlık kazanan “uluslararası iletişim” adlandırması, esasen, Soğuk Savaşın ulus-devletleri ideolojik bloklar görünümünde karşı karşıya getiren iki kutuplu dünyasında öne çıkmış ve “uluslararası hukuk”, “uluslararası politika” ve “uluslararası ekonomi” gibi makro ölçekli alanlardan biri olarak, ancak bunlardan daha az belirgin bir tanım aralığı içinde, güncellik kazanmıştır. Savaş sonrası dönemin yoğun olarak yürütülen propaganda savaşları ve izleyen dönemin ideolojik içerikli enformasyon tartışmaları, kavrama daha çok hegemonya sorunsalı etrafında gelişen ve çatışma, müzakere ve uzlaşma dengelerinden örülen bir diyalog olma özelliği kazandırmışsa da, 1980’li yıllarla ortaya çıkan ve pluralist temalar etrafında gelişen globalleşme eğilimi bu süreci bir “polilog”a dönüştürmeye yetmiştir.

Bu gerçekliğin en somut sonuçlarından biri olarak günümüzde iletişim, globalleşmeye ilişkin araştırma ve kuramlaştırmanın önemli merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Örneğin, bazı araştırmacılar, kurumların kaynaklar, müşteriler ve kendilerine ait uluslararası birimleri birbirlerine bağlama yoluyla global nitelikli organizasyon ağları oluşturma sürecinde iletişim teknolojisini nasıl kullandıklarını araştırırken, diğer bazı araştırmacılar televizyon, sinema, müzik, dergiler ve diğer kültürel ürünler yardımıyla popüler kültürün globalleşmeyi yaygınlaştırmadaki rolünü incelemeye yönelmişlerdir. Telekomünikasyon benzeri iletişim teknolojileriyle ilgilenen bir kısım araştırmacılar da televizyon kanallarıyla vericilere aynı anda ulaştırılan olimpiik oyunlar, uzay çalışmaları ve savaşlar gibi global nitelikli medyatik olayları izleyenlerin, bu tür deneyimleri dünyadaki diğer milyonlarca insanla “paylaşma” biçimleri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.

Daha yenilerde ise, iletişim, dünyanın büyük kentlerinin uluslararasılaşmasına dayalı olarak ortaya çıkan kültürlerarası deneyimleri ve bu çevrelerde yaygınlık kazanan kültürlerarası alışverişleri ele alan çalışmaların odağında yer almaktadır. Uluslararası sağlık kampanyalarının sonuçları, hızlanan göç olgusu karşısında cinsel ve etnik varoluşla ilgili algılama tarzları, toplumların giderek artan oranda biraraya geliş biçimleri ve kaynakların eşitsiz dağılımı gibi konulara ilişkin birçok sorun da araştırma gündeminin ön sıralarına yerleşmiştir. Yine, hem fiziksel, hem de İnternet benzeri elektronik cemaatler içinde ortaya çıkan güç, denetim, katılım, otorite ve itaat gibi sorunlar çözüm üretimine ilişkin somut yaklaşımlar çerçevesinde iletişim araştırmalarının önemli önceliklerinden birini oluşturmaktadır.

Bu tür reel gelişmeler açısından “uluslararası iletişim” kavramının yerini artık “global iletişim” kavramı almaktadır. Ancak, yine de, disiplinler anlamında yalnızca güncel gelişmeleri değil, modernite ve öncesinin makro özellikteki iletişim örüntülerini de inceleyen bilimsel alan, geleneksel olarak uluslararası iletişim olarak nitelendirilmeye devam etmektedir. Ayrıca, iletişimin kültürlerarası boyutunu açıklamaya yönelik çalışmalarda günümüz kültürünün en azından biçimsel taşıyıcısı olan ulus-devlet sistemini de bir biçimde göz önünde bulundurma gereği, bu nitelendirmeye özellikle denk düşmektedir. Bu bağlamda uluslararası iletişim, tıpkı bireylerarası iletişim, grup iletişimi ve kitle iletişimi gibi genel iletişim alanının bir alt dalı olarak kabul edilmektedir. Nitekim, akademik bir çalışma alanı olarak uluslararası iletişim dünyanın birçok yerinde bölgesel ve uluslararası nitelikteki iletişim araştırma kuruluşlarının ve üniversitelerin etkin bir bölümünü oluşturmaktadır (1). Yalnızca ABD’de yayımlanan dergiler, literatürde büyük bir yer kaplamaktadır. Dünyadaki her bölge, bu alanda etkinlik gösteren en azından bir araştırma kuruluşuna ve bir dergiye sahiptir (2).

Günümüzde, uluslararası iletişim alanında gerçekleştirilen kuramsal ve uygulamalı çalışmalar, yanıtlanması gereken soruların seçiminden oluşturulan önerilere kadar uzanan bir dizi yapısal sorunla çevrelenmiş durumdadır. Örneğin, uluslararası iletişim araştırmaları günümüzde çok geniş bir alana yayıldığı halde, bu genişlik her zaman zengin bir niteliksel birikime işaret etmemekte; literatür yetersiz ölçütlerle ele alınan,

- 1 Bu alanda doğrudan etkinlik gösteren en önemli araştırma kuruluşlarından bazıları şunlardır: “International Association for Mass Communication Research (IAMCR)”, “International Institute of Communications (IIC)” ve “International Communication Association (ICA)”. Uluslararası iletişim araştırmalarına özel bir bölüm ayıran kuruluşlardan bazıları ise şunlardır: “International Studies Association (ISA)”, “Association for Education in Journalism and Mass Communication (AEJMC)”, “U.S. Agency for International Development”, “U.S. National Telecommunication and Information Administration”, “International Bureau of Information”, “Bureau of Telecommunications”, “Telecommunications Research Centre”, “African Church Information Service”, “Commonwealth Broadcasting Association”, “UNESCO”, “BM”, vb.
- 2 “Intermedia”, “Media Development”, “Combroad”, “Communications International”, “World Broadcast News”, “Media Asia”, “Africa Media Review”, “International Broadcasting: Systems and Operations”, “Communication y Cultura”, “Communications News”, “Information Society”, “Telematics and Informatics” bu alanda varlık gösteren önemli dergiler arasında yer almaktadırlar.

birbirinin benzeri çalışmaların dağınık bir toplamına da karşılık gelebilmektedir. Varolan çalışmalar çoğu kez organize bir bütünlük içinde oluşmayıp birbirinden kopuk olarak gelişen değişken bir yapı sergilemektedir. Yine, çoğu kez, ait olunan ülke dışında oluşan her olay, bir biçimde iletişimle ilişkilendirilerek bu alana özgü bir çalışma niteliğinde literatüre dahil edilmektedir.

Bu tür sorunlar nedeniyle, uluslararası iletişim günümüzün tanımlanmaya gerek gösteren çalışma alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası iletişimin tanımlanması, bu alandaki belirsizlikleri büyük ölçüde gidererek bilginin yayılımını yöneten koşulları biçimlendirme yönündeki gelişmelere katkı sağlayabilir. Dahası bu yolla, dünya toplumlarının uluslararası topluluk çerçevesinde ileriye dönük perspektif geliştirebilmelerini mümkün kılma sürecine de kendi sınırlılıkları ölçüsünde katkıda bulunabilir (3).

Bu çalışma, akademik bir alan olarak uluslararası iletişimin tanımlanması sürecini içeriğe ilişkin temel sorunlar ekseninde gelişen ve varılan sonuçlara zemin oluşturan yaklaşım tarzları açısından irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ilkin, diğer disiplinlerle ilişkilerin, çözümlene biriminin ve uygulanan yöntemin tanımlanmasına ilişkin sorunlar ele alınacak, daha sonra da bu tür sorunların giderilmesine yönelik bir alternatif olarak çokdüzeyli çözümlene yöntemi üzerinde durulacaktır.

DİĞER DİSİPLİNLERLE OLAN İLİŞKİLERİN TANIMLANMASI

Uluslararası iletişim alanında oluşan literatür, sibernetikten

- 3 Bu konuda, örneğin Sarbaugh, genel iletişim ilkelerini kültürlerarası bir köprü olma işlevi açısından ele almakta ve tartışmaktadır. Yazar, iletişim kuramı ve uygulamasında temellenen onsekiz ilke sıralamakta ve bunları spesifik özellikler gösteren kültürlerarası durumlara uyarlamaktadır. İlkeler, etkileşimde bulunan katılımcı sayısı, iletişim kanalları, kod sistemleri, rol beklentileri ve algılanan ilişkilerin maksadı gibi öğelere göre kategorileştirilmiştir. Kültürlerarası iletişimi eleştirel perspektifin sorgulayıcılığından uzak bir yaklaşımla ele alsa da, sözkonusu çalışma, iletişim sürecinin bazı önemli kavramlarını karşılaştırmalı bir bağlamda sunması açısından bazı yararlı kalkış noktaları sağlayabilir. (Bkz: L.E. Sarbaugh (1981). "Principles of Communication Applied Interculturally". Ed: J. M. Civikly. **Contexts of Communication**. New York: Holt Rinehart and Winston, s:264-273.)

sosyolojiye kadar çok geniş bir alana yayılan disiplinlerle içiçe geçmiş araştırmalarla doludur; zira globalleşme süreci içinde yer alan çözüm gücü sorunlar ve karmaşık dönüşümler farklı kuramsal, hümanistik, felsefi, yorumsal ve ampirik araştırmaları gerekli kılmaktadır. Örneğin, global bağlantılar kapsamında belirginleşen bireysel kimlik sorunu ve global ve yerel nitelikli kültürel kararlar arasında ortaya çıkan gerilimler etnik köken ve cinsiyet gibi sorunlara ilişkin olarak homojenleşme ve bireyleşme gibi süreçlere eğilmeyi gerekli kılar. Globalleşmenin modernite ve postmodernite bağlamında ortaya çıkardığı sorunlar ise, araştırmacıları uygarlık, toplum ve cemaat kökenli çatışık anlatımları incelemeye yönlendirir. Daha geleneksel yaklaşımlar açısından ele alındığında ise, globalleşmeyi biçimlendiren ya da engelleyen siyasi süreçlere ilişkin sorunlar uluslararası hukuka göndermeleri zorunlu kılar. Siyasi ekonomi alanındaki araştırmalar da medya mülkiyetinde giderek artan merkezileşmeyi ve bu merkezileşmenin içerik ve bilgi erişimi ve dağıtımını üzerindeki etkilerini inceleyerek uluslararası medyaya ilişkin eleştirel sorular oluşturur.

Ekonomi, siyaset ve kültür temelinde oluşan bu ortak çerçeve, en karmaşık zihinsel çıkarımlardan en yalın işlevsel tanımlara kadar uzanan geniş bir yelpaze içinde uluslararası iletişimin sınırlarının belirginleştirilmesine aracı olan önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın uluslararası iletişimi açıklamaya yönelik temel amacı çerçevesinde yalnızca işlevsel tanımlarla sınırlı kalsak bile, yol gösterici nitelikte birçok yaklaşımla çevrili olduğumuzu görürüz. Örneğin, bir makalesinde uluslararası iletişimin ekonomi ve siyaset aracılığıyla ayrıntılı bir tanımını veren Richard L. Merritt, ekonomik alanda uluslararası iletişimsel işlevlere ticari ilişkilerin geliştirilmesi açısından bir giriş yapmaktadır. Merritt, ülkeler arasında gerçekleşen bir mal değişimi sürecinin başlangıçtan itibaren pazarlık, kredi, değişim kanalları ve herşeyden önemlisi bu tür ticari ilişkilerin gerektirdiği bir ortak sorumluluklar nosyonu gibi bazı doğrudan iletişim türlerini gerekli kıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda, ticari süreç içinde yer alanlar hem kendi perspektiflerini (ya da özdeşleşme, beklenti ve talep kalıplarını) güçlendirmek, hem de hükümetin eylemlerini haklılaştırmak için gelişkin bir simgesel ağ oluşturabilirler ve bu suretle de ülkeler arasındaki siyasal ilişkileri güçlendirerek ticaretin devamına yönelik ortamı destekleyebilirler. Gerçekte, bütünleşme sürecine ilişkin olarak ortaya atılan yeni kavramlar doğruysa, ülkeler arasında giderek gelişen ekonomik

nitelikteki işlemler, bunların nihai olarak siyasal bütünleşmeye ulaşmalarında da etken olabilirler (4).

Burada önemli olan, bu sonuçların ticari işlemlerin başlangıcını takiben oluşması ve sözkonusu işlemlerin doğal seyrini izlemesi değildir. Ondan daha önemlisi, ticari işlemlerin, Sapir'in önerdiği "toplumsal telkin" yoluyla değerlerin ve algısal yapıların içinde yer aldığı ortamı değişime uğratmasıdır. Eğer dil ve simgelerin bu temel iletişimsel süreçleri destekleyen araçlar oldukları kabul edilirse, birer yöntem olarak ticaret, posta ve diğer işlem akışları "iletişimsel eylemin fiziksel koşulları"nı oluştururlar. Bunlar daha doğrudan iletişim biçimleri için de birer uyarıcı olarak işlev görürler. Bu anlamda ise, "uyarıcıların yayılımı ve tepkilerin çağrışımı yoluyla oluşturulan ilişki" olarak iletişimin tanımına doğrudanbire karşılık oluştururlar (5).

Merritt'e göre, iletişimin uluslararası işlevleri açısından üzerinde durulması gereken diğer bir alan da siyasal alandır. Siyasal açıdan uluslararası iletişim, ya ulusal sınırlar arasında ya da ulusal bir birim bünyesinde yer alan ve uluslararası işlemlerin olduğu ortamı etkileyen tüm süreçleri kapsar. Bu tanımlama, diplomatik görüşmeler, bir ulus-devletin ödemeler dengesini etkileyen ticari ya da enflasyonist eğilimler, yabancı bir düşmana karşı kamuoyu oluşturmak üzere düzenlenen gazete kampanyaları ve göç hareketindeki değişimler gibi birbirinden oldukça farklı olguları kapsar (6).

İletişimin uluslararası işlevleri kültürel açıdan da tanımlanabilir. Kültürlerarası iletişim, özellikle 1970'li yıllardan beri üzerinde en çok durulan konulardan birini oluşturmaktadır. Bu yönde pek çok tanım geliştirilmiştir.

Örneğin, Porter'a göre:

...kültürlerarası iletişim, toplumsal nesnelere ve olayların algılanmasında kültürel bir varyans olarak ele alınabilir. Bu algısal varyansın neden olduğu iletişime yönelik engeller, kültürel sınırlar

4 R. L. Merritt (1972). "Transmission of Values Across National Boundaries". Ed: R. L. Merritt. **Communication in International Politics**. Urbana: University of Illinois Press, s.5-6.

5 **A.g.k.**, s.6-7.

6 **A.g.k.**, s.12.

arasında başarılı bir biçimde iletişimde bulunmaya yönelik dürüst ve samimi bir istekle birleşen ve kültürel etmenleri bilmeye ve anlamaya yönelen bir süreçle azaltulabilir (7).

Maletzke'ye göre ise, kültürlerarası iletişim, tanımı itibarıyla, farklı kültürlere üye olan ve birçok bakımdan farklı izafet çerçevelerine sahip insanlar arasında oluşur; bu nedenle de kültürlerarası iletişimin hareket sahası, doğal olarak, ulusal-kültürel iletişime göre daha sınırlıdır. İstisnaları bir yana bırakacak olursak, şu hususları söylemek kesinlikle mümkündür: Kültürlerarası anlayış, yanlış anlayış ya da anlayışsızlığın sınırları, sözkonusu kültürlerle ilişkin izafet çerçeveleri, değer sistemleri ve dünya görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar tarafından belirlenir. Kültürlerarası iletişimin sunduğu bu psikolojik temel çerçevesinde, bu tür bir iletişimin gerçekte yabancı bir kültürü anlamak ve gerektiğinde buna uyum sağlamak anlamına geldiği ileri sürülebilir. Bu bağlamda kültürlerarası iletişim, genel olarak, yabancı kültürün içerdiği tarzda görmeyi, yaşamayı ve yargılamayı, yabancı bilişsel yapıya uymayı ve yabancı bir izafet çerçevesini benimsemeyi kolaylaştırmak yönünde işlev görmektedir (8).

İletişimin uluslararası işlevlerini ekonomi, siyaset ve kültür gibi disiplinler aracılığıyla tanımlayan diğer bir sınıflama da Mowlana tarafından gerçekleştirilmiştir. Sözkonusu sınıflama içinde yer alan dört yaklaşımdan ilki "idealistik-hümanistik" yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, uluslararası iletişim hem çeşitli ulusları ve halkları biraraya getiren bir arabulucu, hem de dünya toplumlarına hizmet veren uluslararası kuruluşların görevlerini yerine getirmelerine yardımcı olan bir güçtür. Bu yaklaşım, kitle iletişim araçlarına uluslar ve halklar arasında anlayış ortamını geliştirme ve dünya barışını sağlama gibi bir işlev yüklemekte; o nedenle de iletişim sürecine yönelik ideal bir yaklaşım sergilemektedir. "Politik yönlendirme" olarak adlandırılan ikinci yaklaşım, uluslararası iletişimi propaganda, ideolojik çatışma, tanıtım ve çeşitli mitler ve klişeler oluşturmaya dönük bir süreç olarak değerlendirmektedir. Altı çizilen bu olgular tek yönlü bir iletişim sürecine dayanır ve insan davranışlarını

7 "L. A. Samovar & R. E. Porter (1972). **Intercultural Communication: A Reader**. Belmont, Calif.: Wadsworth Publishing Co., s.5; L.S. Harms (1973). **Intercultural Communication**. New York: Harper and Row Publishers, s.34-35.

8 G. Maletzke (1970). "Intercultural and International Communication". Ed: H.-D. Fischer & J. C. Merrill. **International Communication: Media, Channels, Functions**. New York: Hastings House Publisher, s.481.

yönlendirmeyi hedefleyen bir merkezi otoriteyi gerektirir. Uluslararası iletişime ilişkin bu türden bir yaklaşım, devletler arasındaki ilişkilere yıllar boyu hakim olmuştur (9).

Üçüncü yaklaşım ise, son zamanlarda giderek daha fazla önem kazanan ve iletişimi uluslararası bağlamda bir çeşit “ekonomik güç” olarak ele alan yaklaşımdır. Burada ortaya çıkan işleyiş daha belirsizdir; ileti ise, ancak bilinçaltı bir süreç tarafından algılanabilecek bir yapıdadır. Bu yaklaşım bağlamında saygıdeğer amaçlara hizmet eder gibi görünen uluslararası iletişim kalkınma projeleri, işbirliği girişimleri, pazarlama ve ticari süreçler ve teknoloji transferi gerçekte daha zayıf çevre ülkelerin egemenlik altına alınmasıyla sonuçlanır. Az gelişmiş ülkelerin “modernizasyonu” gerçekte bunların Batılı yaşam tarzlarına yönelmelerine ve böylece de Batılı güçlerce denetlenmelerine yol açar. Uluslararası iletişime ilişkin son yaklaşım ise enformasyonu politik bir güç olarak görür. Haber ve bilgi türündeki enformasyon tarafsız, değerlerden arınmış bir mal olarak ele alınır. Uluslararası kitle iletişim araçları, haber ajansları, edebiyat, sinema ve televizyon programlarını inceleyen araştırmalar, üretim araçlarının birkaç ülkede yoğunlaştığına işaret etmektedir. Enformasyon bir ülkeden diğerine taşınırken, kültür de birlikte taşınır ve bu da her zaman alıcı ülkenin çıkarlarına uygun düşmeyebilir (10).

Buraya kadar ele alındığı üzere, uluslararası iletişim, daha çok, farklı disiplinlere ilişkin farklı kavramlar aracılığıyla tanımlanabilen bir alan olarak belirginlik kazanmaktadır. En azından burada ele alınan örnekler bağlamında, “mal değişimi”, “işlem akışları”, “ekonomik güç”, “siyasal bütünleşme”, “politik yönlendirme”, “kültürel varyans” gibi ekonomi, siyaset ve kültüre ait kavramların uluslararası iletişimin tanımlanmasında merkezi konumu işgal ettikleri söylenebilir. Yine de, sözkonusu içiçe geçmişlik birbiriyle bağlantılı organize bir bütünlükten çok, kargaşa oluşturan bir belirsizlik içinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, uluslararası iletişimin daha da bağımsızlaştırılması, başka bir deyişle, tanımlama sürecinde iletişime ilişkin kavramlara daha fazla başvurulması bir gereklilik olarak kendini hissettirmektedir. Ancak, bu süreç gerçekleştirilirken uluslararası iletişimin bütüncül yapısını sürekli olarak

9 H. Mowlana (1984). “Communication, World Order and the Human Potential: Toward an Ethical Framework”. Ed: A. Arno & W. Dissanayeke. **The Mass Media in National and International Conflict**. London: WestviewPress, s.27.

10 A.g.k., s.27-28.

gözönünde bulundurmak da eleştirel perspektifin korunabilmesi açısından özel bir önem taşımaktadır.

ÇÖZÜMLEME BİRİMİNİN TANIMLANMASI

Uluslararası iletişim araştırmaları, giriş bölümünde de belirtildiği gibi, çoğunlukla ortak bir yöntem ve ortak bir özden yoksun bir yapılanma içinde oluşmaktadır. Bu durumun başlıca nedeni, uluslararası iletişimin bazı çevrelerce disiplinlerarası bir çalışma alanı sayılan ve bugün kısmen de olsa, akademik tartışma odaklarından birini oluşturan iletişim gibi parçalı bir çalışma alanının bir alt dalını oluşturmasıdır. Nitekim iletişimbiliminin oluşum aşamasında yoğun olarak yaşanan belirsizliklerin bir benzeri, bugün uluslararası iletişim alanında da yaşanmaktadır. Geçmişte akademik bir disiplin olarak iletişimi sorgulamaya yönelen görüşlerin aynısı, bugün uluslararası iletişim için de geçerlidir.

Sözkonusu görüşlerden ilki, uluslararası iletişimin çözümleme biriminin belirsizliğine yöneliktir. Buna göre, toplumbilimlerde çözümleme birimleri temel disiplinler açısından (psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji, kültürel antropoloji vb.) birey, grup, toplum ya da kültür olabildiği halde, uluslararası iletişim kendi içinde bir ayrılmaya yönelmeden hepsini birden kullanmaktadır. Amerikan iletişim araştırmaları niceliksel yöntemler kullanarak birey ve gruplar üzerinde, Avrupa iletişim araştırmaları ise niteliksel yöntemler kullanarak ulusal ve global birimler üzerinde çalışsalar da, bazı araştırmalar bunları varsayımsal ölçütlere fazla dikkat göstermeden ele aldıkları için farklılıklar törpülenmekte ve ortada çözümleme birimi olarak belirginlik kazanan somut bir gerçeklik kalmamaktadır.

Benzer görüşleri dile getiren Amerikalı iletişimbilimci Robert L. Stevenson, geleneksel disiplinlerle oluşmakta olan bir disiplin olarak iletişime uluslararası bir boyut eklemekte ve uluslararası iletişim çalışmalarını dört alt gruba ayırmaktadır. Bunlardan ilki, ağırlığı genellikle tanımlama ve açıklamaya veren ve tek bir ülkeyi ya da tek bir kültürü ele alan dış çalışmalar; ikincisi, bir kültür ya da bir ulus içinde yer alan birey ya da kurumları iletişimsel davranışlar düzeyinde karşılaştıran ve varolan farklılıkları genellikle o ulus ya da kültüre ilişkin bir öğeyle açıklayan karşılaştırmalı çalışmalar; üçüncüsü enformasyon akışlarını ve bu akışlar çerçevesinde bir ulus ya da kültürden diğerine yönelen etkileri inceleyen

uluslararası ve kültürlerarası çalışmalar; dördüncüsü ise, tüm gezegeni tek bir birim olarak ele alan ve çoğunlukla global hegemonya kuramlarını inceleyen global çalışmalardır (11).

Bu gruplandırmanın içerdiği çalışmaları anlamlandırmaya dönük model arayışlarına da yönelen Stevenson'a göre, geleneksel disiplinler, oluşmakta olan bir disiplin olarak iletişim ve bunlara eklenen uluslararası boyut, kenarları uluslararası iletişim alanını tanımlayan bir küp oluşturmaktadır: (a) İletişimin bir yönünü oluşturan odaksal bir değişken (b) bireyden tüm bir yerküreye uzanabilen bir çözümleme birimi ve (c) çoğu çalışmada karşılaştırma ve açıklama için temel oluşturan ulusal ya da kültürel sınırların betimlenmesi (12).

Stevenson'un da belirttiği gibi, bu şema ne tektir, ne de alanın tümünü kapsamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise, yazara göre, sözkonusu şemanın ulus ve kültür arasındaki farkı belirgin bir biçimde ortaya koyamamasıdır. Ulus ve kültür arasındaki kavramsal tanımlamalar bir yana, bunlardan hangisinin daha yararlı bir çözümleme birimi oluşturacağı konusunda da belirgin bir görüş biçimlendirilebilmiş değildir. Kültürel değerler ya da deneyimler üzerinde temellenen karşılaştırmaya dayalı araştırmalarda "kültürel çalışmalar" öncelik kazanabilir; zira daha geniş bir çerçevede her ulus aynı zamanda çok-kültürlü özellikler de sergileyebilir (13).

Bu noktada, uluslararası iletişim araştırmalarına geniş açılımlar sağlayan kültürlerarası çalışmaların belirli ölçütlere dayalı olarak gerçekleştirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Karşılaştırmalı kültür alanında gelişen güncel eğilimler doğrultusunda iletişimsel davranışlar arasındaki varyansı yer yer kültürden daha iyi açıklayan bireysel-düzyetkenlerinin araştırmalarda daha fazla gözönünde bulundurulması, incelenen örneklerin kültürel çeşitliliğin boyutlarını temsil etme yeterliliğine sahip olması ve kültürel çeşitliliğin yansıtılmasına dönük olarak çoklu boyutlara yer verilmesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca, kültürel iletişimi anlamaya yönelik olarak sözkonusu kültürler arasındaki ortak yönleri açıklamayı sağlayan geleneksel "etik" birimlerin dışında, kültürler içinde varlık kazanan ve iletişimin özgün yönlerini açıklamayı sağlayan "emik" birimlerin de araştırmalarda yer alması özel bir önem

11 R. L. Stevenson (1992, Autumn). "Defining International Communication as a Field". *Journalism Quarterly*. 69, 3, s.548-549.

12 A.g.k., s. 549.

13 A.g.k., s. 549.

taşımaktadır(14).

Buraya kadar ele aldığımız hususlar çerçevesinde, uluslararası iletişimin çözümleme birimi açısından daha belirgin tercihlere yönelmesi gerektiği söylenebilir. Ancak yine de bunun, Stevenson'un ileri sürdüğü şemalaştırmadan çok daha karmaşık bir düzeyi gerektireceği şüphesizdir. Çözümleme birimleri açısından netliğe ulaşılamaması doğal olarak, sonuçların yorumlanmasında ciddi karışıklıklara neden olabilir; ancak bu birimleri birey, grup, toplum, ulus, kültür ve dünya olarak kategorilere ayırmak ve bu kategorileri de birbiriyle bağlantısız bir biçimde ele almak, son derece dinamik olan bir çalışma alanını statikleştirmek anlamına gelir.

Örneğin, günümüzde enformasyonun toplanması, biriktirilmesi ve dağıtılması açısından uluslararası sistem içinde merkezi bir yer işgal etmeye başlayan uluslarötesi şirket etkinliklerini incelemek, şirket yöneticilerinin bilgi, tutum ve davranışlarından kurum-İçi örgütlenme biçimlerine oradan da global ekonominin özelliklerine kadar uzanan geniş bir alanda kalmayı gerektirir. Dahası, mülkiyet ilişkileri, yasal düzenlemeler, medya içindeki mesleki ideolojilerin içinde yer alan değerler ve hakim haber oluşturma tarzlarının ideolojik sonuçları yoluyla global güç yapısına bağlanma biçimlerinin dikkate alınması da zorunludur. Başka bir deyişle, çözümleme birimi bireysel tutum ve davranışlar ya da kurumsal örgütlenme biçimleri olabilir; ancak global yapının varolan işleyiş düzenini daima gözönünde bulundurmak gerekir.

Öte yandan, kültürlerarası karşılaştırmaların mutlaka farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler arasında gerçekleştirilmeleri de şart değildir. Aksine bu tür bir yaklaşım araştırmacıyı eksik ve hatta yanlış sonuçlara götürebilir. Örneğin az gelişmiş ülke medyalarını Batılı ülke medyalarıyla karşılaştırmaya yönelik bazı çalışmalar, sözkonusu medyalar arasında belirgin farklılıkların var olmadığını, hatta az gelişmiş ülke medyalarının eleştirilen hususlar açısından Batılı ülke medyalarından daha fazla olumsuz özellikler sergilediklerini ileri sürmüşlerdir (15). Buna

14 W. B. Gudykunst (1997, August). "Cultural Variability in Communication". **Communication Research**. 24, 4, s. 343-344.

15 Bu gibi çalışmalar için bkz: R.L. Stevenson (1983, Summer). "A Critical Look at Critical Analysis". **Journal of Communication**. 33, 3, s. 262-269; Intermedia dergisinin bu konuya ayrılan sayıları: Cilt: 20, Sayılar 1-2 (Ocak-Şubat ve Mart-Nisan 1992)

rağmen az gelişmiş ülkelerin kendilerine özgü siyasal, toplumsal, kültürel ve iletişimsel yapılarını geçmişleri ve bugünleriyle karşılaştırmalı olarak araştırmadıkları ve hepsinden önemlisi, bu gibi ülkelerde hükümetlerin ve çıkar gruplarının uluslararası güç odaklarıyla ilişkilerine gereken önemi vermedikleri için bu gibi çalışmaların eksik ve yer yer yanlış sonuçlara ulaştıkları söylenebilir.

YÖNTEMİN TANIMLANMASI

Uluslararası iletişimde yöntembilimsel gelişim, toplumbilimlerindeki genel eğilime uygun olarak, liberal ve eleştirel gelenekler arasındaki karşıtlığa dayalı bir gelişim çizgisi izlemiştir. Araştırmacıların benimsedikleri dünya görüşüne dayalı olarak bu gibi farklı geleneklerin birarada bulunmasını doğal karşılamak gerekir. Uluslararası iletişim açısından sorun, daha çok, farklı geleneklere bağlı araştırmaların zaman zaman bilimselliği gölgeleyen önyargılı sonuçlar ortaya koyabilmesinden kaynaklanmaktadır.

Liberal araştırma geleneğine karşı geliştirilen en temel eleştiri, onun nicelleştirmeye olan güçlü eğilimidir. Ancak buradaki sorun, nicel araştırmalar ile ölçülebilen öğeleri saptamaya çalışmaktan çok, bu süreci olabildiğince abartmaktır. Bu abartılı yaklaşımın sonucunda nicelleşmeye çok fazla uygun olmayan birçok öğe de araştırmalara dahil edilebilmektedir. Uluslararası iletişimde de bu eğilimin belirgin izlerine rastlamak mümkündür. Dış olaylara ilişkin olarak okurların, izleyicilerin ve editörlerin düşünceleri, algıları, tutumları, istekleri, ilgileri ve beklentileri; bu gibi olayların kamuoyunda tartışılmasına ilişkin ilkeler, değerlendirmeler, izlenimler, yorumlar ve eleştiriler hep istatistiki veriler biçiminde tabloleştirilmektedir. Bu ise, ister istemez, iletişimi anlamların üretimi ve değişimi olmaktan çıkarıp iletilerin basit bir aktarımı sürecine indirgemektedir. Yine, liberal gelenek doğrultusunda gerçekleştirilen birçok araştırma toplumsal stereotipleri, ulusal imajları ve ülkelere ilişkin sembelleri uluslararası ilişkiler bütününden soyutlayarak inceledikleri için ideolojik denetim gölgelemekte, herşey "etki"ye indirgenmektedir.

Liberal araştırma geleneğine yönelik temel eleştirilerden bir diğeri de, onun çoğunlukla betimleyici düzeyde kaldığı ya da en fazla değişkenler arası ilişkilere dayalı varsayımları test etmeye yöneldiği yolundadır. Buna rağmen, sonuçların amaçladığı hedefi ya da araştırmaların bir bütün olarak taşıdığı önemi vurgulayan çalışmalar daha azdır. Nitekim,

uluslararası iletişim literatürü, “bir ülkede yer alan basın-yayın ve enformasyon sistemlerini diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak betimleme” ya da “kitle iletişim araçlarının tutum ve davranış değişiklikleri sağlama gücünü arttırmayı amaçlayan büyük kampanyaların Üçüncü Dünya ülkelerinde uğradığı başarısızlıkları açıklama” türünde gelişen birçok araştırma ile doludur. Ne var ki, çokuluslu şirket etkinliklerinin global düzeyde oluşturdukları iletişim ağının nasıl olup da bu derece yaygınlık ve etkinlik kazandığı üzerinde nedense hiç durulmaz; ya da iletişimde deregülasyon sürecine niçin gidildiği ya da bu sürecin nasıl ya da hangi ülkelere yana etkinlik kazandığına dair araştırmalara rastlamak neredeyse mümkün değildir.

Bu noktada eleştirel araştırma geleneği, sözkonusu açımlayıcı verilerin görece olarak ağırlık kazandığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak uluslararası iletişim sözkonusu edildiğinde, eleştirel araştırmalar açısından da bazı yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu tür araştırmalar, aşırı nicellikten sıyrılmakla birlikte, bu kez de yalnızca temel görüşlere atıfta bulunma eylemi ile sınırlı kalmaktadır. Söylem analizi, semiyolojik/kültürel metin çözümleme ve tarihsel çözümleme gibi eleştirel yöntemlere rağmen, spekülâtif düzlemde kalmak daha fazla rağbet görmektedir. Nitekim, uluslararası iletişim literatürü liberal geleneğin nicelleştirme yöntemiyle gerçekleştirilmiş çalışmalarla dolu olmasına rağmen, eleştirel geleneğe bağlı yöntemlerle gerçekleştirilmiş somut araştırmaların sayısı büyük oranlara ulaşmamaktadır (16). Ancak, yine de, son yıllarda Latin Amerika’da ortaya çıkan devrimci radikal söyleme dayalı iletişim araştırma geleneğinin alternatif toplumsal hareketler ve “praxis”le bağlantılı bir yapılanma içinde ve statükoyu dönüştürmeye yönelik global nitelikli siyasal stratejiler oluşturma doğrultusunda bu tür araştırmalara

16 Eleştirel geleneğe dayalı olarak gerçekleştirilen çözümleyici çalışmalar arasında literatürde en sık zikredilenlerden bazıları şunlardır: G.Donohue, P.Tichenor & C.Olien (1972). “Gatekeeping: Mass Media Systems and Information Control”. Ed: G.Kline & P.Tichenor. **Current Perspectives in Mass Communication Research**. Beverly Hills, Calif.: Sage; T. Varis (1984). “The International Flow of Television Programs”. **Journal of Communication**. 34, 1, s. 143-152; L.R. Beltran (1978). “TV Etchings in the Minds of Latin Americans: Conservatism, Materialism and Conformism”. **Gazette**. 24, s. 61-85; W.G.Roling, J.Ascroft ve F.Wa Chege (1976). “The Diffusion of Innovations and the Issue of Equity in Rural Development”. **Communication Research**. 3, 2; O.S. Oliveira (1986). “Satellite TV and Dependency: An Empirical Approach”. **Gazette**. 38, s. 127-145.

daha fazla yöneldiği söylenebilir (17).

Burada kısaca özetlemeye çalıştığımız farklılıklara rağmen, liberal ve eleştirel araştırma geleneklerinin giderek birbirlerine yakınlaştıkları ve bu yönde iletişim çalışmalarında yeniden biçimlenmeye doğru bir gidişin sözkonusu olduğu söylenebilir. Örneğin liberal gelenek içinde öne çıkan “kültürleme kuramı”, “gündem oluşturma”, “suskunluk sarmalı”, “bilgi gediği” ve “medyaya bağımlılık” gibi iletişim medyasını belli yönlerden eleştiren bazı modeller eleştirel perspektifle bir yakınlaşma içine girmişlerdir. Aksi yönde medya örgütleri, anlam üretimi, izleyici açıklaması, kültürel değerler ve iletişim politikaları açısından ise, eleştirel gelenek (özellikle ekonomi-politik ve kültürel çalışmalar alanında) sınıf çatışması temelinden kopmakta ve iktidar liberallere yaklaşan bir tarzda dağınık olarak ele alınmaktadır (18).

Bu ana gelişimin izdüşümlerini uluslararası iletişim alanında da bulabilmek mümkündür. Bu doğrultuda her iki yaklaşım giderek birbirinden etkilenmekte ve diğerinin dolduramadığı boşlukları kapatmak için uğraş vermektedir (19). Örneğin, uluslararası propaganda yayınlarının analizi açısından, sorun alanlarının seçimine ve aktörlerin perspektiflerine ilişkin olarak radyo ağları arasındaki uyumun derecesi; dış haber içeriği üzerindeki iç denetimler açısından, regresyon katsayıları ve dönüşümlü faktör yüklenimleri; uluslararası haber içeriğinin belirleyicileri açısından, bağımsız değişkenler arasındaki standart sapmalar; uluslararası enformasyon akışlarının özellikleri açısından, global iletişim ağları arasındaki haber alışverişi grafikleri ve ithal televizyon programı yüzdeleri vb. giderek artan oranda eleştirel varsayımların sınanması doğrultusunda kullanılan ampirik teknikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

- 17 R. Huesca (1994, Autumn). “Theory and Practice in Latin American Alternative Communication Research”. **Journal of Communication**. 44, 4. s. 63.
- 18 J. Curran (1990). “The New Revisionism in Mass Communication Research: A Reappraisal”. **European Journal of Communication**. 5, 2-3.
- 19 Bu tür ortak yönelimli öğeler taşıyan yeni çalışmalar için bkz: D. Waterman & E. M. Rogers (1994, Summer). “The Economics of Television Production and Trade in Far East Asia”. **Journal of Communication**. 44, 3, s. 89-111; C. Hoskins, R. Mirus & W. Rozeboom (1989, Spring). “U.S. Television Programs in the International Market: Unfair Pricing?”. **Journal of Communication**. 39, 2, s. 55-75; T. Chang, P. J. Shoemaker & N. Brendlinger (1987, August). “Determinants of International News Coverage in the U.S. Media”. **Communication Research**. 14,4, s. 396-414; K. Kim & G. A. Barnett (1996, June). “The Determinants of International News Flow: A Network Analysis”. **Communication Research**. 23, 3, s.: 323-354.

Ancak, yine de bütünlüşme sürecinde yöntembilimsel yetkinliğe ulaşmak için çok daha fazla mesafe alınması gerekmektedir.

TANIMLAMA ARAYIŞLARI VE ÇOKDÜZEYLİ ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ

Uluslararası iletişimin buraya kadar ele aldığımız gelişim çizgisi boyunca ortaya çıkan en önemli sonuç, diğer disiplinlerle olan ilişkilerden çözümlenme birimine oradan da yöntembilimsel gelişime kadar mikro-makro karşılığına dayalı sorunların ağırlık kazanmalarıdır. Bu tür sorunlar, başlangıçtan itibaren toplumbilimsel ve yanı sıra iletişimsel araştırmaların ilgi alanını oluşturmuşlardır. Günümüzde ise, özellikle uluslararası iletişim gibi alt-alan araştırmalarında düzeylerarası değişkenler arasındaki iç ilişkilerin betimlenmesine ilişkin "süreç" kuramları daha fazla ön plana çıkmaktadır (20).

İletişimde mikro-makro ilişkileri temel alan süreç kuramları, giderek artan bir çeşitliliğe dayalı yaklaşım tarzları etrafında kümelenmektedir. Örneğin, Buder ve daha yenilerde de Nowak, Szamrej ve Latané bilgisayar simülasyonlarını kullanarak deterministik bireysel-düzye davranış modellerinin nasıl olup da çift yönlü iletişimin çok daha karmaşık kalıplarını açıklayabildiklerini göstermişlerdir. Turow, medya kurumlarının bankacılık sistemi, örgütlü tıp ya da spor endüstrileri gibi toplumdaki diğer kurumlarla etkileşimini inceleyen "kurumlararası" medya araştırmalarında ortaya çıkan bazı mikro-makro sorunları ele almıştır. İnsanlararası etkileşimde kültürün rolü üzerinde yoğunlaşan Storey ise, grup kimliğinin diğer grup üyelerini bireyleştirme süreçleri ve insanlararası etkileşim stratejileri üzerindeki etkilerini incelemiştir (21).

Sözkonusu çerçevede en özgün katkılardan biri de Pan ve McLeod'dan gelmiştir. Yazarlar, mikro-makro ilişkiler tartışması çerçevesinde iletişim literatürüne yeni kavramlar kazandırmışlardır. Bilimsel disiplinlerin hiyerarşik ya da ontolojik sıralaması yerine, Pan ve McLeod, mikro ve makronun araştırmacının kuramsal perspektifine göre

20 Süreç kuramlarının içerdiği farklı perspektüflere ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz: A. S. Babrow (1993, Summer). "The Advent of Multiple-Process Theories of Communication". **Journal of Communication**. 43, 3, s. 110-118.

21 L.D. Ritchie & V. Price (1991, April). "Of Matters Micro and Macro: Special Issues for Communication Research". **Communication Research**. 18, 2, s.136.

tanımlandığı, düzeylerin epistemolojik bir kavramlaştırmasını önermişlerdir. Buna göre, iletişim için gereken, ağırlıklı olarak çokdüzeyli bir perspektifin oluşturulmasıdır. Bu tür bir perspektif, iletişimi hem medya içeriği ile birbirine bağlanan medya üretimi ve tüketimine ilişkin yatay ilişkilerden, hem de toplumsal ve kurumsal mekanizmalar aracılığıyla varolan makro ve mikro kavramların biçimlendirdiği dikey bağlantılardan oluşan bir süreç olarak açıklar. Burada iki makro süreç (örgütsel ve kurumsal ilişkiler bağlamında medya üretimi ile toplumsal değişim ve istikrara yönelik medya etkileri) ve iki mikro süreç (medya profesyonellerinin karar oluşturma ve üretim davranışları, birey izleyicilerin medya uyarılarını işlemekten geçirmeleri ve onların bilişsel, duygusal ve davranışsal yanıtlarını oluşturma) sözkonusudur. Hem üretim, hem de tüketim açısından varolan iki tür düzeylerarası bağlantıdan biri, bireysel düzlemde medya profesyonelleri ve izleyiciler üzerindeki toplumsal, kurumsal ve yapısal sınırlılıklar, diğeri ise, bireylerin kanaat ve davranışlarının makro düzeydeki toplumsal değişim ve istikrar çerçevesinde bütünleştirilmesidir (22).

Pan ve McLeod, çokdüzeyli bağlantılar kapsamında mikro ve makro değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyen yardımcı kuramların önemini vurgulamışlardır. Bu kuramlar, farklı düzeylerde yer alan çözümleme birimlerini (global, yapısal, ilişkisel ve çözümleyici birimler) betimleyen ve farklı kaynaklardan elde edilen “sert” ve “yumuşak” verilerin bütünleştirilmesini kapsayan yöntembilimsel bir çoğulculuğu gerektirmektedir. Böylece, bu kuramlar, incelenen mikro ve makro değişkenler arasındaki bağlantıların gerekli mantıksal açıklamasını ve düzeyiçi gözlemlerin düzeylerarası kuramsal yorumunu sağlamaya yönelirler (23).

Bu tür bir çokdüzeyli iletişimsel yaklaşım, uluslararası iletişim gibi bir alt alan için özellikle uygundur. Nitekim, buraya kadar özetlenen bilgiler ışığında diğer disiplinlerle ilişkileri, çözümleme birimini ya da yöntemi birbirinden kesin çizgilerle ayırıştırarak tanımlamanın ve bu yolla katı bir kategorizasyona yönelmenin doğru olmadığı söylenebilir. Bu tür bir kategorizasyon varolan perspektifi darlaştırmakta ve kavramlaştırmayı önyargılı yaklaşımların tekeline teslim etmektedir.

22 Z. Pan & J. M. McLeod (1991, April) “Multilevel Analysis in Mass Communication Research”. **Communication Research**. 18, 2, s.151-152.

23 A.g.k., s.146-147.

Uluslararası iletişim alanında bugün varolan durum, yöntembilimsel yakınlaşma eğilimlerine rağmen, yukarıda belirtilen çekincelere yeterince özen gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Uluslararası iletişim literatürü, zaman içinde, doğrudan iletişimle ilişkilmiş gibi görünmelerine rağmen gerçekte yoğun bir biçimde ideolojiyle yüklü olan “global köy”, “özgür haber akışı”, “Yeni Dünya İletişim Düzeni” gibi “metakavramlar” üretmeye yönelmiştir. Bunlardan herbiri, bağlamlarıyla birlikte, bir dizi kavram yerine bir fenomenler bütününe işaret eden kavramsal kümelerdir. Düzeyler arasındaki geçişkenliği yeterli bir biçimde belirtmedikleri için, bunlar çoğunlukla belirsizdirler. Meşru bir konum elde ettiklerinde ise şeyleşirler; kapsadıkları kavramları yeniden keşfetmek özel çaba gerektirir. Soyutlamanın çeşitli düzeylerindeki “ayrışmaları” ise çok daha güçtür.

Bu çerçevede farklı entellektüel birikimlere sahip araştırmacılar genellikle belirli bir düzeyin genel kavram ve yöntemlerini kullanarak bu düzey içinde çalışmaya yönelmekte ve kendi “mekanlarının” dışına fazla çıkmamaktadırlar. Pratik endişeler hem farklı düzeyler arasındaki “dikey” gidiş gelişleri, hem de ileti üretimine ilişkin “yatay” alışverişleri anlamlandırmaya yönelik kuramsal ve ampirik çabaları sınırlamaktadır. Sonuçta herbiri karşılıklı olarak karşılaştırılmaz bir hale gelen bir araştırma bulguları “denizi” ile çevrelenmiş ve ayrı bir terminoloji ile biçimlendirilmiş kuramsal “adacıklar” ortaya çıkabilmektedir.

Alanın gelişimi, iletişimi ileti üretiminden ileti tüketimine kadar uzanan bütünsel bir süreç olarak gören daha geniş bir yatay spektrumun olduğu kadar, çeşitli kuramsal “haritaları” birleştirmeye yönelik çokdüzeyli dikey perspektiflerin de güçlenmesini gerekli kılmaktadır. Uluslararası iletişim gibi çok dinamik ve değişken bir alan, sözkonusu ilkeler çerçevesinde biçimlenen ve süreç içinde gelişen genel bir oйдаşma sonrası uluslararası toplumun iletişimsel portresini daha nitelikli ürünler yardımıyla ve daha eksiksiz olarak yansıtmaya devam edecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- BABROW, A.S. (1993, Summer). "The Advent of Multiple-Process Theories of Communication". **Journal of Communication**. 43, 3.
- CURRAN, J. (1990). "The New Revisionism in Mass Communication Research: A Reappraisal". **European Journal of Communication**. 5, 2-3.
- GUDYKUNST, W.B. (1997, August). "Cultural Variability in Communication". **Communication Research**. 24, 4.
- HARMS, L.S. (1973). **Intercultural Communication**. New York: Harper and Row Publishers.
- HUESCA, R. (1994, Autumn). "Theory and Practice in Latin American Alternative Communication Research". **Journal of Communication**. 44, 4
- MALETZKE, G. (1970). "Intercultural and International Communication". Ed: Heinz-Dietrich-Fischer & J C. Merrill. **International Communication: Media, Channels, Functions**. New York: Hastings House Publishers.
- MERRITT, R.L. (1972). "Transmission of Values across National Boundaries". Ed: R. L. Merritt. **Communication in International Politics**. Urbana: University of Illinois Press.
- MOWLANA, H. (1984). "Communication, World Order and Human Potential: Toward an Ethical Framework". Ed: A. Arno & W. Disanayeke. **The Mass Media in National and International Conflict**. London: Westview Press.
- PAN, Z. & J.M. MCLEOD (1991, April). "Multilevel Analysis in Mass Communication Research". **Communication Research**. 18, 2.
- RITCHIE, D.L. & V. PRICE (1991, April). "Of Matters Micro and Macro: Special Issues for Communication Research". **Communication Research**. 18, 2.

- SARBAUGH, L. E. (1981). "Principles of Communication Applied Interculturally". Ed: J. M. Civiky. **Contexts of Communication**. New York: Holt Rinehart and Winston.
- STEVENSON, R.L. (1992, Autumn). "Defining International Communication as a Field". **Journalism Quarterly**. 69, 3.